

ЗБАГАЧЕННЯ ЛЕКСИКИ ДИКОРΟΣЛОЇ ТРАВ'ЯНИСТОЇ ФЛОРИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XIX – ПОЧ. XX ст. (РОДИНА ORCHIDACEAE)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 1 (29).

Сабадош І. Збагачення лексики дикорослої трав'янистої флори в українській мові XIX – поч. XX ст. (родина orchidaceae); 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 43; мова українська.

Анотація. На основі даних пам'яток писемності характеризуються нові назви дикорослих трав'янистих рослин, що появилися в українській мові в період XIX – початку XX ст. З'ясовуються шляхи виникнення цієї лексики, мотиви номінації, походження, творення. Використовується також у міру можливостей аналогічний матеріал інших слов'янських мов.

Ключові слова: назва, номен, мотивація назви, етимологія, українська мова.

На відміну від назв видів багатьох інших родин дикорослої трав'янистої флори, характерною ознакою назв рослин родини зозулинцеві (orchidaceae) є те, що всі вони вперше починають фіксуватися в джерелах української мови не раніше середини XIX ст. В українській мові немає жодної назви цих рослин, успадкованої не тільки від праслов'янської, але й від староукраїнської мови. Проте флорономени XIX – поч. XX ст. відіграли важливу роль у формуванні нормативних назв рослин сучасної української літературної мови.

Найвідоміші людям рослини родини зозулинцеві – це види роду *Orchis* L., більшість їх, як і багато інших рослин цієї родини, мають своєрідний корінь, що складається з двох бульб, які нагадують *testiculus*, а в своєму складі містять активну збуджувальну речовину, у зв'язку з чим їх відвар використовують у народній медицині для лікування чоловічої імпотенції, пор. ([Ан.: 196, 232–234]). Саме цими властивостями, а також пов'язаними з ними народними повір'ями мотивується ряд назв багатьох видів *Orchis* та інших рослин цієї родини, зокрема джерела зберегли такі спільні назви видів *Orchis*: *зозулінні слібзи* [Рог.: 130; Гр., II: 177], *зозулінні слібзи* [Ум., IV: 227], галиц. *зозулінні черевички* [Нов.: 100] та *зозулеви черевички* [Гавр.: 142], *зозуля*, *зозуля* (зах.укр.) [Гол.: 563] (ці ботанічні номені виникли внаслідок переосмислення словосполучень і слова *зозуля* передовсім на тій підставі, згідно з якою в багатьох народів цей птах символізує ласку, любов, плодovitість [Mach.: 299; ЕСУМ, II: 273–274]; можливо, також мотивуються часом цвітіння рослин – коли кують зозулі; композит *слібзи* пов'язується, очевидно, з двома бульбами кореня, а назва *зозулінні черевички*, ймовірно, перенесена від *Surgipedium calceolus* L.), *зозулінець* [ВхГик.: 30; Жел.: 246], *зозулька* (бойк.-галиц. [Вол.: 85; ВхПч., I: 34]), *зозульки* [Рог.: 130; Ум., II: 25; Гр., II: 177], *зезюльки* [Рог.:

130; Гр., II: 148] (все це деривати від *зозуля* і под. або універби, які виникли на основі назви типу *зозулінні слібзи* id.), *ліббка*, *любкі* (черніг.), *ліббжа*, *любі-менé-не-покінь* [Рог.: 130; Гр., II: 385, 386]. Останні номені пов'язується з *любіти* на тій основі, що відвар кореня рослин використовують як любовний напій.

Із оригінальних назв окремих видів *Orchis* L. фіксуються для виду *O. militaris* L. (поширений у Карпатах, Прикарпатті, рідко в Правобережному Поліссі, Лісостепу, Степу, Криму) *болотний півник* [Авг.: 50; Ан.: 233; СБН: 105] (компонент *болотний* мотивується зростанням рослини на болотних луках, *півник* – асоціацією суцвіття рослини із гребенем півня або перенесено від *Iris* L.), *болотний пітушок* (полт. [Авг.: 50; ВхПч.: IV: 15; СБН: 105]), *зозулінець прямик* [Жел.: 785; ВхБот.1905: 50] (компонент *прямик* – від діалектного акцентного варіанта *прямий*, пов'язується, ймовірно, з прямим стеблом, пор. [ЕСУМ, IV: 620]), *слочок* (буков. [Ні.: 8]; очевидно, від зах. укр. *сличók*, *шличók* – демінутива від *шлик*, *шлык* 'зимова суконна шапка' [Гр., IV: 151; ССк.: 422]; ботанічний номен зумовлений тим, що листочки суцвіття складені у формі шолома, див. [ЕСУМ, V: 309]; пор. видове означення наукової назви цієї рослини в латинській, українській та інших наукових номенклатурах: укр. *шоломоносний*, рос. *шлемоносный*, лат. *militaris* [ОБРУ: 410] – від *militaris* 'військовий; воїн' [ЛРС: 636], мається на увазі стародавній воїн у шоломі – І.С.); для виду *Orchis mascula* L. – *попові яйця* (поділ. [Ан.: 233; Ум., IV: 227]; ця метафорична назва мотивується коренем, що складається з двох бульб, які нагадують ядра самця), *мудятник* [Вол.: 86; Жел.: 457] (похідне від укр. діал. *мудо* 'ядро самця' [Гр., II: 452]; пор. лат. *orchis* id. – див. нижче), *земляне серце* [1893, Мак.: 249] (мотив номінації, мабуть, той самий, що і в попередніх двох назвах; пор. рос. діал. *яйцо лисье* 'Orchis' [Ан.: 233]; для виду *Orchis morio* L. (зростає в Закарпатті, Карпатах, Розточчі-Опіллі, південному Поліссі, Лісостепу, рідко в Степу) – *зозулячі чобітки* (галиц. [ВхПч., II: 34; Жел.: 246];

ймовірно, перенесено від *Surgipedium calceolus*), *дремлик* [Вол.: 85; Гр., I: 442] (мабуть, від *дрімáти*, але мотивація фітономена неясна, пор. [ЕСУМ, II: 125]). У цей період появляється вперше й інша назва для роду *Orchis* – *орхідеї* [1900, СБН: 105], яка походить від новолатинської назви родини зозулинцеві *orchideae* (пізніше *orchidaceae*), утвореної від лат. *orchis* ‘орхідея, зозулинець’ < гр. *ορχις* ‘ячко, ядро’ [ЕСУМ, IV: 216; ДГРС: 1198; ЭСЛНР: 110]. Нормативними в українській літературній мові назвами роду *Orchis* L. стали *зозулинець* і *орхіде́я* [СУМ, III: 678; V: 751; ОБРУ: 410]. Уперше уживається як науковий термін *зозулинець* у [ВхГик.: 30], потім у [Мел.:190] і ухвалюється уцій ролі у формі *зозулинець* у [СБН: 105].

Із роду *Orchis* ботаніки недавно виділили рід *Dactylorhiza* Nevski. Як позначення рослини *D. maculata* Vermeulen (*Orchis maculata* L.; поширена в Закарпатті, Карпатах, зрідка в Розточчі-Опіллі) записано спеціальні назви *ку́рячі сльобзи* [Вол.: 86; Жел.: 392] (утворена за зразком *зозулині сльобзи*), *пресвятої двору́чки* (волин. [Нов.: 100; Жел.: 175]; мотивується пальцеподібним коренем).

Як нові назви найвідомішого в народі виду роду *Surgipedium* – *S. calceolus* L. (поширений в окремих місцях Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Ровенської областей та на півдні Криму) – виявляються номен: *черевичок хороший* [Вол.: 87], *зозулині черевички* [Ан.: 120; Ум., II: 25] (означення *зозулині* мотивується часом цвітіння – коли кують зозулі, а *черевички* формою губи квітки, детальніше [Сабадош 1996: 115], див. ще [Mach.: 296; PO: 246; ЕСУМ, II: 273–274]), *язюлькі* [Піск.: 95; Жел.: 319] (універб від *зозулині черевички* id.), *жовті зозульки*, *жовті зязюльки* [Рог.: 120; Ум., II: 25; Гр., I: 489; II: 177 та ін.] (означення *жовті* зумовлене кольором губи квітки), *терліч* (волин. [1889, Мел.: 93]; перенесено від *Gentiana* L.). Назва *зозулині черевички* стала нормативною в українській науковій ботанічній номенклатурі: в одних виданнях подається тільки для позначення роду *Surgipedium* L. [ОБРУ: 406], а в інших – для виду *Surgipedium calceolus* L. [ВРУ: 178; РУСб: 163], оскільки в Україні він єдиний, що належить до іншого роду.

Для рослини *Corallorhiza trifida* Châtel. (*S. innata* R. Br.), яка зростає в Карпатах (Чернівецька обл.), Розточчі-Опіллі, Поліссі, Лісостепу, зрідка в гірському Криму, зафіксовано назву *у́рісник коралькóвець* [ВхГик.: 31; ВхСпис: 33; Жел.: 1015]. Обидва компоненти цієї складеної назви пов’язуються із характерним коралоподібним коренем рослини; пор. лат. *corallorhiza*, утворене від гр. *κοράλλιον* ‘корали’ і *ρίζα* ‘корінь’ [PO: 240]; пор. ще пол. *koralowy korzeń* [Maj., II: 235], чес. *koralice*, слвц. *koralica* id. [Mach.: 300]. Українську назву утворив, очевидно, І.Верхратський, зокрема компонент *у́рісник* – від *у(в)ростáти*, *у(в)рості́и* (йдеться про корінь), мотивується, можливо, м’ясистим, розгалуженим, коралоподібним корін-

ням, пор. [ЕСУМ, VI: 42–43]. У сучасній українській науковій ботанічній номенклатурі лексема *коралькóвець* стала нормативною для позначення роду *Corallorhiza* Chatel. [ОБРУ: 407].

Уперше фіксуються назви рослини *Listera ovata* R.Br., поширеної майже по всій території України: *зозу́лині сльобзи* [Рог.: 127; Жел.: 312; Гр., II: 177], *зозу́лині сльобзи* [Ан.: 196; Ум., I: 29] (образні назви, мотивовані використанням рослин родини зозулинцеві для збудження кохання [Ан.: 196]), *зозу́лині рушничкі* [Рог.: 127; Жел.: 312; Гр., II: 177], *зозу́лині рушникі* [Піск.: 33; Ум., I: 29] (у цих метафоричних назвах компонент *рушничкі*, *рушникі* пояснюється тим, що в рослині тільки два листки, які сходяться в одному місці і асоціюються з українськими весільними рушниками), *сту́лігуз* [Рог.: 127; Гр., IV: 222] (від словосполучення *стули гуз*, у якому другий компонент має значення ‘нижня, повніша частина чого-небудь’, пор. діал. *гузі́рь*, *гу́зеро* ‘нижня частина дерева, снопа’ [Гр., I: 336]), *дво́йли́ст* [Парт.; Мак.: 213], *дву́ли́стник* [Петр.: 9] (пор. пол. *dwulistnik*, чес. *dvoják*, луж. *dwójlišcik* id. [Ан.: 196]), *задв́й́ник* [ВхГик.: 31; Жел.: 242] (останні чотири номен, пов’язуючись із числом *два*, мотивуються тією самою ознакою, що й *рушничкі*; назву *задв́й́ник* утворив, видно, І.Верхратський від діал. *задв́й́ний* ‘подвійний, здвоєний’ [Жел.: 242]), *га́йнік* [Ан.: 196; Мел.: 163] (від *гай*, мотивується місцем зростання рослини). Флорономен *зозу́лині сльобзи* став нормативним в українській літературній мові як позначення роду *Listera* R.Br. [СУМ, III: 678; ОБРУ: 407], ухвалений як науковий термін у [СБН: 89].

Рослина *Neottia nidus-avis* Rich., поширена на більшій частині України, зовні виглядає своєрідно: голим стеблом нагадує кукурудзу, а її коренева сплетіння подібне до пташиного гнізда. Цими ознаками зумовлені її назви: *гніздівка* (степ. [Lind., II: 210; СБН: 101]; пор. рос. *гнездовка*, чес. *hnízdovka*, слвц. *hniezdovka* і т.д. id. [Mach.: 297]; ці номен виникли, видно, під впливом лат. *neottia* id. < гр. *νεοττία* ‘гніздо’ [ЭСЛНР: 105]; припускають також, що цей фітономен міг пов’язатися в різних слов’янських та інших мовах і незалежно від латинського [ЕСУМ, I: 538]), *кукуруз*, *кукурузка* (бойк. [ВхПч., II: 33; Жел.: 388]). Решта зафіксованих назв цієї рослини зумовлена іншими її властивостями: *ми́колаї́ці*, *пріворотень* (київ. [Рог.: 129; Жел.: 437, 741; Гр., III: 410, 423]), *люби* [Ум.; СБН: 100], *зуби* [Ан.: 225; Ум., I: 210]. Перша пов’язана із часом цвітіння рослини – у період літнього свята на честь святого Миколая (22 травня); *пріворотень* утворено від *пріворот* ‘зілля, яке має чаклунську силу’ [СУМ, VII: 580]; *люби* вказує на те, що та чаклунська сила використовується переважно для привернення коханого (коханої), пор. укр. діал. *любка* id. (поділ. [Мак.: 240], див. ще [ЕСУМ, III: 321; IV: 14, 569]). Номен *зуби* – результат переосмислення загальноживаного слова

і мотивується використанням рослини від зубного болю, пор.: «Ім парять зуби» [Рог.: 129; Ан.: 225]. Із цих назв нормативною в сучасній українській літературній мові стала *гніздівка* [ВТССУМ: 240; ОВРУ: 407], уперше вжита у ролі наукового терміна в [Мел.: 183] і ухвалена в цій функції в [СБН: 101].

Для позначення виду *Eriactis palustris* Crantz, який зростає на більшій частині України, засвідчені назви: *кукуручка* (галиц. [Нов.: 98; Гр., II: 322]; очевидно, від *кокорічка* під впливом слова *кукурудза*, мотивується буйним листям рослини, пор. ст.укр. *кокоричка* 'Polygonatum multiflorum' [1642, Слав.: 320], яке пов'язується із прасл. **kokor-* 'корінь; дерево; кущ; пеня з коренем; кучері' [ЕСУМ, II: 505; Mach.: 270; Вг.: 244]), *коручка* [ВхГик.: 31] (назва виникла, видно, із *кокоручка внаслідок гаплогії; інакше і непереконливо в [ЕСУМ, III: 45]). Для виду *Eriactis artrorubens* Sch. записано назву *любка* [Рог.: 121; Піск.: 129; Руб., VII: 28], для виду *E. helleborine* Crantz (*E. latifolia* All.) – *дремлик* [Ан.: 134; Мел.: 105] (пов'язується, імовірно, з *дрім'ати*), *коручка* [Жел.: 369], *куручка* [ВхСпис; Мел.: 105]. Нормативною в українській науковій ботанічній номенклатурі для позначення роду *Eriactis* Zinn утвердилася назва *ко́ручка* [ОВРУ: 407; РУСб.: 189] (чомуś із наголосом на першому складі, невідомо, з якого джерела це взято). Уперше вжита в ролі наукового терміна у [ВхГик.: 31] і ухвалена в цій функції в [СБН: 56].

Із видів *Sephalanthera* Rich. найпоширеніший на більшій частині України вид *S. longifolia* Fr., для якого в джерелах зафіксовано назви: *булатка* [ВхГик.: 31; Жел.: 49] (утворена від *булат* 'високоякісна сталь; меч'; флорономен мотивується, очевидно, мечеподібними листками; інакше в [ЕСУМ, I: 289]), *дівока* (галиц. [Нов.: 97; Гр., I: 387]; субстантивованій прикметник жін. роду, запозичений від пол. *diwoka* 'дика' – деривата прасл. *diva id. [ЕСУМ, II: 85]). Номен *булатка* став нормативним в українській науковій ботанічній номенклатурі для позначення роду *Sephalanthera* Rich. [ОВРУ: 408]. Уперше у функції наукового терміна використаний у [ВхГик.: 31] і ухвалений у [СБН: 35].

Зовнішнім виглядом окремих частин рослини *Gymnadenia conopsea* R.Br. (зростає на більшій частині України, крім Степу), мотивуються її назви *билінець* [ВхГик.: 31; Жел.: 26], *билінець* [ВхБот.1905; Мел.: 131] (від *биліна* – за характерним стеблом, яке має дуже дрібні листочки; пор. подібний принцип мотивації в пол. *golek* id. [Маж., II: 371]), *ручка Пресвятої Діви* (волин. [Нов.: 99; Гр., IV: 90]), *ручки Христові* [ВхГик.] (останні дві назви мотивуються коренем рослини, який нагадує руку з пальцями; пор. чес. морав. *Panny Marie prsty*, словц. *ručička Kristova* [Mach.: 298], пол. *boża rączka, dłoń Chrystowa* id. [1613, Maj., II: 371]), *зозулині*

сльозки, зозульки (степ.), *сіренька зязюля* (харк.) [Ан.: 161; СБН: 71] (назва *зозулині сльозки*, можливо, перенесена від *Listera ovata* або *Orchis* – див. вище; *зозульки* – універб, утворений на основі попередньої складеної назви).

Для іншого, менш поширеного в Україні виду *Gymnadenia odoratissima* Rich. засвідчено назви *бóжа свічка, свічочкі польові* (обидві в гуцул. гов. [Шух., I: 21; Гр., IV: 110]; в останньому джерелі помилково *світочкі польові* з покликанням на В.Шухевича, в якого насправді *свічочкі польові*; компоненти *свічка, свічочкі* мотивуються асоціацією продовгастого суцвіття зі свічкою). Із усіх цих назв двох видів *Gymnadenia* R.Br. нормативним в українській науковій ботанічній номенклатурі став *билінець* [ОВРУ: 409]. Уперше вжитий як науковий термін у [ВхГик.: 31], потім у [Мел.: 131] і ухвалений у цій ролі в [СБН: 71].

Засвідчені назви рослини *Platanthera bifolia* Riss. (зростає в Закарпатті, Карпатах, Прикарпатті, Розточчі-Опіллі, Поліссі, рідше в Лісостепу, дуже рідко в Степу; за свідченням Анненкова, раніше цю рослину називали по-латинськи *Orchis bifolia*, тому в неї є спільні назви з іншими видами *Orchis* L. [Ан.: 260]): *лю́бка* (сер. наддніпр. [Б.-Н.: 214; ЯЧ: 112]; від *любіти*, мотивується вживанням відвару кореня як засобу, який збудливо діє на статеві органи, див. [Ан.: 260]; пор. рос., біл. діал. *любка* id., а також близькі за мотивацією біл. діал. *чараўнік, прычар* id. [Кис.: 99]), *ши́рот па́рлист* [ВхГик.: 31; Жел.: 1090] (перший компонент назви пов'язується з двома широкими овальними листками, а другий – композит: *пар* – від *па́ра* 'два' і *лист*), *кукушкині сльози* [Рог.: 131; Піск.: 118; СБН: 116], *сторчець смо́льний* (київ. [Ан.: 260; СБН: 116]; компонент *сторчець* – від діал. *сторча́ти* 'стирчати', зумовлений застосуванням рослини для лікування чоловічої імпотенції; пор. пол. *storczyk* 'зозулинець, орхідея (orchis)' [ПУС, II/2: 96], пор. ще [ЕСУМ, V: 429]). Назва *лю́бка* 'Platanthera Rich.' стала нормативною в українській літературній мові [СУМ, IV: 563; ОВРУ: 409], ухвалена як науковий термін у [СБН: 116].

Збагачення української мови новими назвами дикорослих трав родини зозулинцеві у період XIX – поч. XX ст. відбувалося трьома основними шляхами – через словотворення, переосмислення слів (вторинна номінація) і запозичення готових флорономенів із інших мов.

Більшість однолексемних новотворів виникла в результаті словотворення, переважно суфіксального. Нові назви дикорослих трав утворювалися здебільшого від субстантивних (*мудятник, гайник, гніздівка, кукурузка, приворотень, булатка, билинець* та ще деякі), дієслівних (*любжа, любка, дремлик, урісник, сторчець*) та ад'єктивних (*зузулинець, прями́к, задві́йник, широт*) основ. Невелику кількість становлять складні найменування, пор.: *стулигуз, двойлист, двулистник, парлист.*

Унаслідок субстантивації прикметника виникла назва *дівока*.

Досить продуктивним джерелом збагачення назв диких трав у цей період є переосмислення слів (*зозулька, слочок, зуби*) і словосполучень (*зозуліні сльози, зозулячі цобітки, зозуліні рушнички, курячі сльози, попові яйця, земляне серце, божжа свічка* та ін.) Нові найменування виникають унаслідок перенесення значення також усередині ботанічної номенклату-

ри, яке зумовлене схожістю рослин, напр.: *зозуліні черевички* 'Orchis L.' < 'Cypripedium calceolus L.', *терлич* 'Cypripedium calceolus L.' < 'Gentiana L.', *кукуруз* 'Neottia nidus-avis Rich.' < 'Zea mays L.' та деякі ін.

З іншомовних запозичень – тільки *орхідея*.

Літературною нормою української мови стали новотвори цього періоду *зозулінець, орхідея, коральковець, зозуліні сльози, гніздівка, коручка, булатка, билинець, любка*.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Авг. – Августинович Ф.М. О дикорастущих врачебных растениях Полтавской губернии // Труды комиссии при университете св. Владимира для описания губерний Киевского учебного округа. – К., 1853. – Т. 2. – С. 1–91.

Ан. – Анненков Н. Ботанический словарь. – СПб., 1878. – XXI, 645 с.

Б.-Н. – Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до вид. В.В.Німчук. – К., 1966. – 423 с.

Вол. – Волян В. Начальное основание рослиннословія про нижшіи гімназіа а нижшіи реальніи школы в ц.к. Австрійской державі. – Відень, 1854. – 271 с.

ВРУ – Визначник рослин України. – 2-е вид., випр. і доп. – К., 1965. – 877 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Укл. і гол. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь, 2005. – 1728 с.

ВхБот.1905 – Верхратський І. Ботаника на низші кляси шкіл середних. – Львів, 1905. – 238 с.

ВхГик. – Гикель Е. Ботаника для шкіл низших гимназіальных и реальных / На рус. язык переложив И. Верхратский. – Львів, 1873. – 208 с.

ВхПч. – Верхратський І. Початки до уложення номенклятури и терминологіи природописної, народної. – Львів, 1864–1872. – Вип. I–V.

ВхСпис – Верхратський І. Список важніших виразів з руской ботанічної термінології і номенклятури з оглядом на шкільну науку в висших клясах гімназії. Львів, 1892. – 48 с.

Гавр. – Гавришкевич І. Початок до уложення термінології ботанічної руської // Перемишлянин на рік 1852. – Перемишль, 1852. – С. 133–147.

Гол. – Дзензелівський Й.О., Ганудель З. Словник української мови Я.Ф.Головацького // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1982. – Т. 10. – С. 311–612.

Гр. – Словарь української мови: У 4 т. / За ред. Б.Грінченка. – К., 1958–1959. – Т. 1–4.

ДГРС – Дворецкий И.Х. Древнегреческо-русский словарь: В 2 т. – М., 1958. – Т. I–II. – 1904 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. – К., 1982–2012. –

Т. 1–6.

Жел. – Желеховский С., Недільский С. Малорусско-німецкий словарь: У 2 т. – Львів, 1885–1886. – Т. 1–2. – 1121 с.

Кис. – Киселевский А.И. Латинско-русско-белорусский ботанический словарь. – Минск, 1967. – 159 с.

ЛРС – Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1976. – 1096 с.

Мел. – Мельник М. Українська номенклятура висших рости. – Львів, 1922. – 356 с.

Нов. – Львовянинь: Приручний и господарскій місяцесловъ на рікъ звичайный 1861. – Львів (без року вид.; на с. 94–103 список галицьких народних назв рослин, укладений Макс.Новицьким).

ОВРУ – Определитель высших растений Украины. – К., 1987. – 546 с.

Парт. – Партицкий О. Нѣмецко-русский словарь. – Львів, 1867. – XVI, 432, 382 с.

Петр. – Украинско-латинский ботанический словарь: Рукопись Собрания Петрушевича. – № 4. – 94 арк. Зберігається в БАН Російської Федерації (СПб.).

Піск. – Піскунов Ф. Словник живої народної, письменної і актової мови руських югівщан Російської і Австро-Венгер. імп. – 2-е вид. – К., 1882. – V, 304 с.

ПУС – Польсько-український словник: У 2 т., 3 кн.; Редкол.: Л.Л.Гумецька (гол. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958–1960. – Т. I–II.

РО – Рогович А. Обзорение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа. – К., 1869. – 308 с.

Рог. – Рогович А.С. Опыт словаря народных названий растений Юго-Западной России с некоторыми поверьями и рассказами о них // Записки юго-западного отдела Русск. географ. общества за 1873 г. – К., 1874. – Т. I. – С. 109–179.

Руб. – Руберовский Н.А. Словарь малороссийского наречия: У 18 т. / Рукопись зберігається в БАН Російської Федерації (СПб.), шифр № 19.1.1.

- РУСб* – Російсько-український словник ботанічної термінології і номенклатури. – К., 1962. – 340 с.
- Сабадош* – Сабадош І.В. Формування української ботанічної номенклатури. – Ужгород, 1996. – 192 с.
- СБН* – Словник ботанічної номенклатури (Проект). – К., 1928. – 313 с.
- Слав.* – “Лексикон словено-латинській” Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського // Лексикон латинський Є.Славинецького. Лексикон словено-латинський Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В.Німчук. – К., 1973. – С. 421–540.
- ССк.* – Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород, 2008. – 480 с.
- СУМ* – Словник української мови: В 11 т. – К., 1970–1980. – Т. I–XI.
- Ум.* – Уманець М. і Спілка А. Словарь російсько-український. – Львів, 1893–1898. – Т. I–IV.
- Шух.* – Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1899–1908. – Ч. 1–5.
- ЭСЛНР* – Каден Н.Н., Терентьева Н.Н. Этимологический словарь латинских названий растений, встречающихся в окрестностях агробиостанции МГУ «Чашниково». – М., 1975. – 203 с.
- ЯЧ* – Яната О. Список рослин, зібраних д. Громегою в Черкаському повіті на Київщині // Збірник природничо-технічної секції Українського наукового товариства в Києві. – К., 1912. – Вип. 2. – С. 109–154.
- Нl.* – Hlibowicki J. Benennungen der in der Bukowina vorkommenden Pflanzen, in lateinischer, deutscher, romänischer und ruthenischer Sprache. – Czernowitz, 1890. – 13 S.
- Lind.* – Lindemann E. Flora Chersonensis. – Odessae, 1881–1882. – Т. 1–2.
- Mach.* – Machek V. Česká a slovenská jména rostlin. – Praha, 1954. – 366 s.
- Maj.* – Majewski E. Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich. – Warszawa, 1889–1894. – Т. II. – 885 s.
- Mak.* – Makowiecki S. Słownik botaniczny łańcisno-małoruski. – Kraków, 1936. – 408 s.

Иван Сабадош

ОБОГАЩЕНИЕ ЛЕКСИКИ ДИКОРАСТУЩЕЙ ТРАВЯНИСТОЙ ФЛОРЫ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ XIX – НАЧ. XX ВВ. (СЕМЕЙСТВО ORCHIDACEAE)

Аннотация. По данных памятников письменности характеризуются новые названия дикорастущих травянистых растений, появившихся в украинском языке в период XIX – нач. XX вв. Устанавливаются пути появления этой лексики, мотивы номинации, происхождение, образование. Используется по мере возможностей аналогичный материал других славянских языков.

Ключевые слова: название, мотивация названия, этимология, украинский язык.

Ivan Sabadosh

THE DEVELOPMENT OF THE VOCABULARY OF WILD GRASSY FLORA IN THE UKRAINIAN LANGUAGE OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURIES (LABIATAE Family)

Resume. The names of wild grassy plant having appeared in Ukrainian in the 19th and at the beginning of the 20th century have been analyzed. The author uses the written monuments as the material for investigating the vocabulary. The ways of its appearance, origin and formation have been considered. Similar material from other Slavonic languages has been used as far as possible.

Key words: names, name, motivation of the name, etymology, Ukrainian language.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2013 р.

Сабадош Іван – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови УжНУ.